

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra pedologie a ochrany půd

Vlastnictví půdy a pozemkové reformy v minulosti

Land ownership and land reform in the past

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Ing. Jaroslava Janků, CSc.

Autor práce: Tereza Všetečková

2012

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: Vlastnictví půdy a pozemkové reformy v minulosti, vypracovala samostatně a použila jsem jen pramenů, které cituji v přiložené bibliografii.

V Praze dne:

podpis autora práce

SOUHRN

První záznamy o pozemkovém vlastnictví půdy byly obsaženy již v Chammurapiho zákoníků z 18. století p. n. l. ve starověké Mezopotánii. Zákoník byl napsán tak, že upravoval povinnosti vlastníků půdy, zejména u závlahového hospodářství.

V českých zemích došlo k největším změnám v pozemkovém vlastnictví v letech 1919 – 1935, kdy se jednalo o období po první světové válce. Etapa, která nastala po této první pozemkové reformě byla v letech 1945 – 1948, kdy šlo o druhou pozemkovou reformu tzv. poválečnou reformu.

Kolektivizace v Československu byl proces přeměny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní, který řídila Komunistická strana Československa v souladu s politickou teorií i praxí stalinismu. Hlavní fáze vyvlastňování zemědělské výroby a jejího spojování do stranou ovládaných družstevních a státních podniků probíhala v letech 1948–1960. Proces kolektivizace dozníval až do roku 1989.

Po roce 1989 nastalo období, kdy se odebraný majetek začal vracet zpět svým majitelům. Toto období bylo nazýváno restitucí. Restituce nebo - li obnovení vlastnického práva k majetku, který byl odebrán v letech 1948 až 1989. Jedná se o navrácení majetku subjektům, kterým byl majetek odňat nebo případně jejich právním nástupcům. Cílem restituce není úplná náprava majetkových křivd, ale jejich zmírnění. V případech, kdy není majetek možné navrátit, dochází alespoň k poskytnutí náhrady za toto vlastnictví.

Tato doba a celé období pozemkových reforem ve výsledku upravovala vlastnické právo na pozemek, které platí dnes. Vlastnické právo na pozemek je právo absolutní. Vlastnické právo je základním institutem, který zakotvuje základní existující ekonomické vztahy.

Klíčová slova: pozemková reforma, kolektivizace, restituce, vlastnické právo

SUMMARY

The first record of ownership of plots of land were already contained in the Code of Hammurabi from the 18th Mr. century BC in ancient Mesopotamia. Code was written so that regulate the responsibilities of landowners, particularly in irrigation management.

In the Czech lands have seen the biggest changes in the landed property in the years 1919 - 1935, when it was the period after World War. Stage, which occurred after the first land reform was in the years 1945 - 1948, which was the second post-war land reform the reform.

Collectivization in the process of transformation of Czechoslovakia was a private individual to collective farming, which followed the Communist Party in accordance with the political theory and practice of Stalinism. Main stages of the expropriation of agricultural production and its joining the party controlled cooperatives and state enterprises ran from 1948-1960. The process of collectivization faded away until 1989.

After 1989 there was a period when the assets were taken to return back to their owners. This period was called restitution. Restitution or - if the restoration of ownership rights to property that was removed in 1948 and 1989. This is a reversion of subjects who were withdrawn or property or their legal successors. The aim of restitution is not complete remedy the property damage, but their mitigation. In cases where it is not possible to return the property, there is at least to provide compensation for the property.

This time the entire period and as a result of land reform to regulate ownership of the land that apply today. Title to the land law is absolute. The right of ownership is the institute, which provides basic existing economic relations.

Keywords: land reform, collectivization, restitution, ownership

OBSAH

<u>1. ÚVOD</u>	- 1 -
<u>2. CÍL PRÁCE</u>	- 2 -
<u>3. PŘEHLED LITERATURY</u>	- 3 -
3. 1. Pozemkové reformy v minulosti – historický vývoj	- 3 -
<u>3. 1. 1. Feudální stát</u>	- 3 -
<u>3. 1. 2. Feudální absolutismus</u>	- 5 -
<u>3. 1. 3. Období za kapitalismu</u>	- 5 -
<u>3. 1. 4. Období vzniku Československé republiky - první pozemková reforma</u>	- 6 -
<u>3. 1. 5. Druhá pozemková reforma 1945 – 1948</u>	- 8 -
<u>3. 1. 6. Období socialismu 1948 – 1989</u>	- 11 -
<u>3. 1. 7. Období po roce 1990 - třetí pozemková reforma</u>	- 12 -
<u>3. 1. 8. Restituce po roce 1990</u>	- 12 -
<u>3. 1. 9. Privatizace pozemkového vlastnictví po roce 1990</u>	- 14 -
3. 2. Pozemkové reformy v zahraničí	- 14 -
<u>3. 2. 1. Pozemkové reformy Rumunsku</u>	- 15 -
<u>3. 2. 2. Pozemkové reformy v Polsku</u>	- 15 -
<u>3. 2. 2. 1. První pozemková reforma v Polsku</u>	- 16 -
<u>3. 2. 2. 2. Druhá pozemková reforma v Polsku</u>	- 16 -
<u>3. 2. 3. Pozemkové reformy v Bulharsku</u>	- 16 -
<u>3. 2. 4. Pozemkové reformy v Maďarsku</u>	- 17 -
<u>3. 2. 5. Pozemkové reformy v Německu</u>	- 18 -

3. 3. Vlastnictví půdy a právo	- 18 -
<u>3. 3. 1. Vlastníci půdy v 19. – 20. století</u>	- 18 -
<u>3. 3. 2. Nevlastníci půdy v 19. – 20. století</u>	- 20 -
<u>3. 3. 3. Vlastnictví a užívání zemědělské půdy</u>	- 20 -
<u>3. 3. 4. Vlastnické právo na pozemek</u>	- 21 -
<u>3. 3. 5. Pozemek v právním vztahu</u>	- 23 -
3. 4. Držba a vydržení půdy	- 24 -
<u>3. 4. 1. Držba půdy</u>	- 24 -
<u>3. 4. 2. Současná právní úprava držby půdy</u>	- 25 -
<u>3. 4. 3. Vydržení půdy</u>	- 27 -
<u>4. ZÁVĚR</u>	- 28 -
<u>5. SEZNAM ZKRATEK</u>	- 29 -
<u>6. SEZNAM LITERATURY</u>	- 30 -

1. ÚVOD

Člověk je odjakživa spojen s přírodou a s půdou. Půda je pro člověka nezbytná. Je prostorem pro život, stavby i rekreaci, je zdrojem nerostných surovin, místem produkce potravin. Život bez půdy není možný.

Vlastnické právo k půdě se objevilo již ve starověku a je důležité pro správné fungování společnosti jako celku. V průběhu celé historie proběhlo několik změn spojených s vlastnictvím půdy. První výrazné pozemkové reformy v českých zemích proběhly za panování Habsburků. Průmyslová revoluce v 19. století přinesla nutnost změn v držbě a ve vlastnictví půdy, která představovala a představuje základní výrobní prostředek.

V českých zemích dochází k převratným změnám ve 20. století, kdy důsledky 1. světové války vedly ke změnám v pozemkovém vlastnictví. V letech 1919 – 1935 došlo k rozdělování půdy, lesního a zemědělského majetku. Tento proces rozdělování byl označován jako první pozemková reforma. Změny v politické a hospodářské organizaci po druhé světové válce vedly k omezování práv vlastníků půdy a docházelo ke kolektivizaci.

Poslední etapa pozemkových reforem v historii byla restituce po roce 1990, kdy docházelo a dochází stále k obnovení vlastnického práva majetku.

2. CÍL PRÁCE

Cílem práce je uvést historii pozemkových reforem a důvody pro jejich provádění především na území českého státu.

Bakalářská práce se zabývá vlastnickými vztahy k pozemkům a uvádí základní právní úpravy týkající se držby půdy.

3. PŘEHLED LITERATURY

3. 1. Pozemkové reformy v minulosti – historický vývoj

3. 1. 1. Feudální stát

Základem feudálního státu a jeho organizace bylo lenní zřízení, které spočívalo na teorii děleného vlastnictví. Tato teorie se dělila na dvě složky - vlastnictví k podstatě (*dominium directum*) a vlastnictví k užitku (*dominium utile*). Vrchní vlastník (senior) půjčoval půdu k užívání vlastníku uživatelskému (vazal).

Senior byl panovník, světský nebo církevní feudál. Vazalem mohl být svobodný muž - šlechtic.

Vazal měl právo půdu se souhlasem seniora užívat, ale musel dodržovat spoustu povinností k seniorovi. Při porušení povinností k seniorovi byl vazal povinen vrátit půdu zpět seniorovi.

Léna přecházela se souhlasem seniora i na potomky vazala (do 12. století pouze mužská linie). Od vyhlášení Statutu Konrádových mohou dědit i dcery zůstavitele, pokud zůstavitel zemřel bez synů. V případě vymření rodu se léno vracelo zpět seniorovi.

Od 13. století je pro vlastnictví šlechty charakteristický institut nedílu. Základní přechod od léna ke svobodnému vlastnictví, na kterém byl uplatňován institut nedílu, který obsahoval opět Statut Konrádova. Jednalo se zde o majetkové spoluvlastnictví mezi příbuznými. Podle K. Malého „nedíl jako spoluvlastnictví s ideálními podíly, individuálně neurčenými, představoval komplex majetku, ve kterém se jeho účastníci sice podíleli na výnosu podle rozhodnutí hlavy nedílu, avšak svým podílem sami nedisponovali, ani se původně nemohli oddělit.“ V případě úmrtí některého z vlastníků se jeho majetek nedostal do vlastnictví potomků, ale rozdělil se mezi spoluvlastníky, kterým narostl jejich podíl a přiměřeně se tak zvětšil. Při narození dalších členů rodiny se podíl vlastnictví zmenšoval. Nedíl měl funkci ochrannou a ekonomickou. Funkce ochranná bránila uplatnění odúmrti ze strany krále. Funkce ekonomická spočívala v zabránění rozdělení šlechtických velkostatků. V případě sňatků se jednotlivé podíly neoddělovaly a přivdané ženy zůstávaly mimo nedíl.

Od 15. století dochází běžně k vystupování nedílů. Znamená to, že otec přidělil synovi poměrný díl nebo nejstarší člen nedílu rozdělil majetek na díly. Toto rozdělení se zapisovalo do zemských desek. Bývalý nedílník měl k ostatním právo tzv. retraktu. Jedná se o předkupní právo ke zbytku podílu pro případ, když by se prodával. Institut nedílu zanikl zákazem v Obnoveném zřízení zemském v roce 1627, které zakázalo tvorbu nových nedílů a současně zrušilo nedíly stávající. U vlastnického práva k pozemkům byl feudální vlastník omezen. Statek mohl užívat, prodat nebo zastavit, ale nemohl ho odkázat v případě jeho smrti. Půda se mohla odkázat pouze v případě, že měl vlastník souhlas od panovníka. Půda na šlechtickém statku se dělila na dominikál a rustikál. O dominikál se staral pán s vlastními námezdními pracovníky. Rustikál byla šlechtická půda, o kterou se starali sedláci.

Sedláci zde neměli vlastnické právo, půdu mohli obdělávat a část úrody si nechat. Půda se nesměla prodat, zastavit nebo zadlužit. Vrchnost uzavírala se sedláky smlouvu, na jejímž základě byla půda poskytnuta sedlákům dědičně za pravidelný poplatek. Pro sedláky toto právo znamenalo mít půdu, na které mohou hospodařit a pro panovníky to byl jistý finanční příjem.

První velká pozemková reforma na území dnešní České republiky se uskutečnila v letech 1775 - 1787. V té době počet bezzemků a vesnické chudiny neobyčejně vzrůstal, takže dosáhl 60 - 70 % vesnického obyvatelstva. Po veliké selské bouři, která roku 1775 zachvátila Čechy i Moravu, císařovna Marie Terezie svolila k pokusu, jež měl odstranit robotu na státních statcích a pozemky rozdělit poddaným. Rakouské mocnářství potřebovalo také bezpečný zdroj finančních příjmů i dobré poplatníky a zdravé vojáky (Němec, 2004).

V průběhu vlády Marie Terezie byly započaty rozsáhlé reformy hospodářské, školské, správní i náboženské. Byl zpracován katastr poddanské půdy, tzv. „katastr tereziánský“, kterým byla sepsána všechna půda, především pro účely daňové. Reformy pokračovaly i za vlády jejího syn Josefa II (1780 - 1790). Josef II. byl v reformním úsilí mnohem radikálnější a důslednější. Již jako spoluvládce své matky se staral o zakládání nových vsí na místě zrušených dvorů, o dělení velkých statků a rozmnožování selských rodin. Systém robotní neuznával, ale k jeho zrušení se neodhodlal. Avšak patentem z 1. listopadu r. 1781 zrušil nevolnictví. Poddaní již nemuseli žádat povolení k sňatku, k vyučení se řemeslu, ke studiu ani k přestěhování. Zrušil tedy omezení osobní svobody, ale instituci poddanství nikoliv. Patentem berním a urbaniálním z r. 1789 stanovil Josef II. na základě „katastru josefinského“ (nového podrobnějšího soupisu půdy) pravidlo, že poddanému musí zůstat z hrubého výtěžku

půdy 70 %. Ostatních 30 % výtěžku mělo připadnout jednak na kontribuci (12 %) a zbývajících 18 % na všechny povinnosti vůči církvi a vrchnosti. Tím byly velice sníženy závazky selské, ovšem podstatně se snížily příjmy šlechty (Majerová a kol., 2003).

V dalších letech docházelo k přidělování půdy podle Františka Antonína Raaba. S reformou Raabovou neboli s tzv. raabizací se začalo na státních statcích a panství zrušeného řádu jezuitského a pokračovalo se na statcích komorních, zrušených klášterů a později na statcích královských měst. Přidělované pozemky byly vyměřeny převážně pro drobné uchazeče, kteří neměli vlastní půdu. Přídělníci se stali dědičnými nájemci (Němec, 2004).

3. 1. 2. Feudální absolutismus

Vlastnické právo bylo právně upraveno na počátku 19. století Všeobecným občanským zákoníkem z roku 1811 (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, ABGB), který vychází z římskoprávní nauky. Zákoník ABGB zakotvoval neomezenost vlastnictví, zůstalo v něm i feudální lenní právo.

3. 1. 3. Období za kapitalismu

Jednalo se hlavně o období po roce 1848, kdy zůstával základem pro úpravu vlastnického práva pozemků Všeobecný občanský zákoník z roku 1811. V roce 1862 byl vydán zákon č. 103, který rušil lenní vztahy. V těchto letech začíná rozvoj průmyslu, který má za dočinění do zásahů neomezenosti pozemkového vlastnictví. Jedná se zde o řadu zákonů, které umožňují provoz železnic, pozemních komunikací a vodních staveb. Tento zákoník ABGB platí dodnes v Rakousku a Lichtenštejnsku.

Myšlenky na pozemkovou reformu na území Čech a Moravy zrály již před první světovou válkou. Podle tehdejších statistik vlastnilo v Čechách 81 % všech držitelů půd pouze 33 % veškeré půdy, přičemž jejich držba nepřesahovala jednotlivě 5,00 ha. Na Moravě bylo do 5,00 ha 75 % všech držitelů půdy, kteří vlastnili pouze 17 % veškeré půdy. Ve Slezsku bylo držitelů půdy na 100,00 ha jen 0,1 % z celkového počtu, avšak vlastnili více než 42 % veškeré půdy. Vedle těchto nepříznivých majetkových poměrů docházelo k vyliďňování krajů emigrací (Němec, 2004).

3. 1. 4. Období vzniku Československé republiky - první pozemková reforma

Hospodářské a sociální problémy se řešily ještě v době Rakouska - Uherska.

Po vzniku samostatného československého státu 28. 10. 1918 byla poptávka půdy větší než reálná nabídka, a proto bylo nutno provést první pozemkovou reformu. Tato pozemková reforma směřovala k přesunutí vlastnictví velké části půdy na území Československa, která byla ve vlastnictví cizích panovníků, šlechty, a přidělena českým a slovenským vlastníkům. Československý stát zajistil legislativním opatřením (nařízením Národního výboru o obstavení velkostatků č. 32 ze dne 29. 11. 1918 Sb. z. a n.) pro potřeby připravované pozemkové reformy pozemkový a lesní majetek šlechty. Tento zákon zakazoval bez jakéhokoli souhlasu ministerstva zemědělství velkostatky zadlužovat, prodávat nebo postupovat. Další zákon, který se objevil po vzniku první republiky byl zákon, kterým byla šlechta zbavena všech statkových práv a výsad. Agrární poslanci prosazovali odkup půdy od velkostatkářů (Kubáček, 1995). Poslanec agrární strany Dr. Viškovský v září 1918 podal návrh ve finančním výboru říšské rady při projednávání pozemkové daně na zajištění potřebné půdy k osídlení vracejících se vojnů a vystěhovalců vyvlastněním a zrušením fideikomisních závazků.

První pozemková reforma a její provádění mělo své zastánce i velké odpůrce. Velmi jasně svůj postoj k pozemkové reformě projevil Antonín Švehla ve svých úvahách o agrarismu, když řekl: „ Tato důležitost půdy je pak patrna i nadále ve vývoji všech národů, a veškeré zápas, změny i právní řády jsou určovány - byť i nevědomky - s ohledem a přímým zřetelem k půdě. Pak pojem moci vyjadřuje se vlastnictvím půdy- neboť jen ten, kdo ovládá půdu, tento základ života, jen ten vládne, jen ten má moc.

Dnes, po světové válce, která nám zanechala zbídačenou Evropu a rozrušila všechny vztahy téměř až ke kořenům národních, státních i kulturních existencí, je to opět půda a její lid, od kterých se jediné očekává ozdravení poměrů...Zákonné upravení poměru člověka k půdě je starým i novým státům zárukou klidného, konsolidačního procesu vývojového, základem i oporou státu, které v elementu, s půdou pevně spjatém, nalézají nejbezpečnější oporu. Dnešní mladá demokracie, která nastupuje na místo vlád monarchisticko - feudálních, musí zrušit nejen šlechtické privilegia, ale především osvobodit půdu, dát ji do vlastnictví drobného, na ní pracujícího lidu, protože jenom takto týž se stane svobodným občanem na vlastní hroudě.

Jako národům podrobeným vzali půdu, tak národu osvobozenému musí být především půda vrácena, aby jeho osvobození bylo dovršeno. Tento požadavek není ani doktrínou, ani výrazem sobectví, jak by se mnohdy rádo usuzovalo, ne ve splnění jeho tkví veliký význam etický, sociální a národní, splnění jeho je nezbytným předpokladem pro zdravý a zabezpečený rozvoj národa. A protože je jisté, že tento pokrok bude znamenat ne snížení, ale zvýšení výnosu půdy, a tím i zabezpečení výživy národa - je reforma půdní i ze stanoviska čistě hospodářského ohromného významu a životní důležitosti "(Pšeničková, 1998).

Ve stejném duchu vyzněl projev T. G. Masaryka na sjezdu agrární strany dne 29. dubna 1919, kdy Masaryk řekl: „ Vyvlastnění a zlidovění půdy musí vésti k dokonalému zemědělství. Neběží pouze o dočasné spravedlivé rozdělení, ale zároveň o zvýšení zemědělské úrovně. Snad bude již na čase pomýšlet při vyvlastňování na komasaci...Jsem jist, že otázka vyvlastňovací bude se všemi účastníky posuzovat čistě prakticky a věcně, a tím se stane akce povznesením našeho blahobytu a utužením sociálního míru. Přijímám slova: „ Svobodný člověk- na svobodné půdě" a budu šťasten, mohu - li na tak velkém sociálním díle s vámi spolupracovat." (Pšeničková, 1998)

V letech 1919 – 1935 došlo k rozdělování půdy, lesního a zemědělského majetku. Tento proces rozdělování byl označován jako první pozemková reforma. Proto, aby tato reforma byla provedena, byl připraven zákon č. 38/1919 Sb., o obstavení velkostatků, který vázal pod sankcí neplatnosti jakýkoli převod, zastavení nebo rozdělení velkostatků na schválení československého státu. První pozemková reforma byla složená ze čtyř zákonů z let 1919 až 1920.

Prvním z nich byl zákon č. 215/1919 Sb., o zabránění velkého majetku pozemkového (tzv. **záborový zákon**). Předmětem zákona byl majetek větší než 150 ha zemědělské půdy nebo 250 ha veškeré půdy. Tento zábor neznamenal vyvlastnění majetku, ale stát nabýval práva majetek přidělovat. Právo nakládat se zabraným a převzatým majetkem měl Pozemkový úřad. Pravomoci Pozemkového úřadu upravil zákon č. 330/1919 Sb., o Pozemkovém úřadě.

Dalším zákonem byl zákon č. 81 /1920 Sb., o přidělu zabrané půdy a úpravě právních poměrů k ní (tzv. **přídělový zákon**). Zabraná půda se přidělovala do nájmu, vlastnictví, pachtu nebo ke zřízení stavebního práva. Půda se přidělovala jako rolnický nedíl a tvořila tak samostatný zemědělský celek. Rozsah těchto zemědělských celků se pohyboval v rozmezí

6 - 15 ha. Při smrti vlastníka nedílu přecházel nedíl pouze na jednu osobu nebo na spoluvlastnictví sourozenců. Při dělení byl nutný souhlas Pozemkového úřadu.

Další právní předpis upravující reformu byl zákon č. 329/1920 Sb., o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (tzv. **náhradový zákon**). Ocenění prováděl Pozemkový úřad a mohl být zkontrolován soudem. Nárok na náhradu neměli osoby z vedlejších států nebo příslušníci bývalé panovnické rodiny.

Od pozemkové reformy se upustilo v roce 1935 z důvodů nedostatku státních finančních prostředků a kvalifikovaných zájemců.

3. 1. 5. Druhá pozemková reforma 1945 – 1948

Při první pozemkové reformě se nepodařilo adekvátně rozdělit pozemkový majetek. Část půdy byla vyloučena ze záboru, což vedlo k nárůstu nespokojených zájemců o půdu. Tato negativní situace vyvolala později druhou pozemkovou reformu.

Po šestileté přestávce během německé okupace a po osvobození naší republiky bratrskou Rudou armádou Sovětského svazu začíná v květnu nové, druhé období naší pozemkové, jež v této své části bývá nazývána poválečnou pozemkovou reformou a jež po čtyřletém trvání v letošním roce prakticky končí, uzavírajíc tak definitivně celé dějiny pozemkové reformy v Československu (Koťátko, 1949).

Prvotním předpisem pro druhou pozemkovou reformu se stal dekret prezidenta republiky o potrestání nacistických zločinců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, který je znám jako velký retribuční dekret a dekret o Národním soudu. Předmětem tohoto dekretu byly majetkové převody po roce 1938 pod tlakem okupace, národní, politické, rasové perzekuce (Kubáček, 1995).

Na tento dekret navazovaly v první fázi pozemkové reformy dekrety presidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, dále zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy (Kubáček, 1995). Dekret č. 12/1945 Sb. vymezoval zemědělský majetek, který s okamžitou platností konfiskoval uvedeným skupinám subjektů. Tento zkonfiskovaný majetek přešel na stát ex lege. Dekret č. 28/1945 Sb. upravoval přidělování půdy stanoveným fyzickým a právnickým osobám, toto přidělování půdy se dělalo za úhradu.

První část pozemkové reformy byla ukončena zákonem č. 90/1947 Sb., o provedení knihovního pořádku. Knihovní pořádek prováděl Národní pozemkový fond na základě přidělových listin.

Cílem druhé fáze pozemkové reformy v letech 1945 - 1947 byla revize první pozemkové reformy z let 1919 - 1935. Právním základem byl zákon č. 142/1947 Sb., o revisi první pozemkové reformy. Konečná fáze druhé pozemkové reformy byla stanovena zákonem č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě. Tato etapa probíhala podle zásady „půda patří těm, kdo na ní pracují.“ (Pekárek a Průchová, 2004)

Etapa stanovila maximální hranici pro pozemkové vlastnictví samostatně hospodařícího zemědělce na 50 ha. Půda se vykupovala na základě dohody s vlastníkem nebo dle rozhodnutí okresního národního výboru. Na žádost okresního národního výboru soud provedl poznámku o provedení výkupu v pozemkové knize. Poznámka měla účinek přechodu vlastnického práva na majetek státu.

Poválečná pozemková reforma v Československu dělí se v podstatě na tři části:

Je to především konfiskace, rozdělení a osídlení půdy Němců, Maďarů a zrádců. Tato akce započala v květnu 1945 a byla během dvou let zhruba ukončena.

Je to dále revize první, předválečné pozemkové reformy, provedená v podstatě během roku 1948. Znamená odčinění hříčků a křivd, jež velkoagrární klika napáchala na pracujícím rolnictvu během dvaceti let provádění první pozemkové reformy- znamená integrální provedení a ukončení této akce v jejím lidově demokratickém pojetí.

A je to konečně tzv. Nová pozemková reforma, uzákoněná po únorovém vítězství nad rozvratnou reakcí a zavádějící obecný pořádek do vlastnických vztahů k půdě v lidově demokratickém Československu.

Výsledkem všech těchto převratných změn, uskutečňovaných zákonnou cestou z vůle demokratické většiny a na základě dělnicko-rolnického svazu, je nový obraz struktury vlastnických vztahů k půdě v poúnorovém Československu (Kořátko, 1949).

Ze zápisu porady Národní fronty Čechů a Slováků dne 11. a 12. prosince 1947 o problémech zemědělské politiky můžeme vyčíst:

1. Bylo dosaženo shody o vytvoření přípravných výborů vrcholných zemědělských organizací, t. j. Ústřední rady československých zemědělců, Jednotného svazu českých zemědělců a Jednotného svazu slovenských rolníků.

Současně bylo konstatováno, že pokud jde o volby do vrcholových organizací zemědělských, trvá Národní fronta Čechů a Slováků na svém dřívějším usnesení, podle něhož budou volby provedeny nejpozději do 3 měsíců po příštích volbách do Národního shromáždění.

2. Národní fronta požádá předsednictvo Ústavodárného Národního shromáždění, aby ještě před vánoce byl schválen zákon o myslivosti a aby do 20. února 1948 projednal zemědělský výbor ÚNS zákon o scelování půdy.

3. Národní fronta požádá vládu, aby s urychlením projednala vládní nařízení k zákonu o revisi první pozemkové reformy, tak aby revise mohla být prováděna od 1. ledna 1948.

4. Národní fronta požádá vládu, aby s urychlením předložila ÚNS osnovu zákona o definitivní úpravě pozemkového vlastnictví, tak aby do 15. února 1948 se osnova mohla stát zákonem (Ministerstvo zemědělství, 1948).

Pozemková reforma se dá označit jako zásah státu do vlastnictví pozemků, a to především v československém státě v letech 1919 - 1938, kdy proběhla první pozemková reforma a dále v letech 1945 - 1948, kdy byla druhá pozemková reforma nazývána také jako poválečná pozemková reforma (Kotátko, 1949).

Celkem bylo v Čechách po roce 1945 podle dekretů prezidenta č. 12/1945 a č. 28/1945 Sb. zkonfiskováno v pohraničí 1 375 053 ha veškeré půdy a 886 636 ha zemědělské půdy. Z této plochy bylo do konce roku 1948 přiděleno jednotlivcům 612 771 ha půdy veškeré a 581 342 ha zemědělské, veřejnoprávním korporacím (státním statkům a lesům, zemědělským výrobním družstvům, horským pastevním družstvům) pak 557 907 ha veškeré a 126 986 ha zemědělské půdy a ve správě Národního pozemkového fondu bylo ponecháno jako rezerva 204 375 ha veškeré půdy a 178 308 ha zemědělské půdy. Ve vnitrozemí bylo zkonfiskováno v Čechách úhrnem 239 559 ha veškeré a 53 856 ha zemědělské půdy (Pšeničková, 1998).

3. 1. 6. Období socialismu 1948 – 1989

Po roce 1948 docházelo ke zrušení soukromého pozemkového vlastnictví a byla snaha o jeho celkové vymizení. V těchto letech docházelo ke kolektivizaci půdy, kdy velká část pozemků spadla pod vlastnictví státu. V těchto letech po roce 1948 docházelo ke vzniku družstev. V období socialismu fungovaly tři druhy soukromého vlastnictví.

První formu představovaly případy přežívajících soukromě hospodařících rolníků. V jejich případě, byť podrobena mnoha omezením, se toto vlastnictví nejvíce přibližovalo klasické podobě pozemkového vlastnictví.

Druhou formou představovaly případy, kdy vlastníci půdy- občané ji užívali nikoli jako výrobní prostředek k výrobě zboží pro trh, ale k uspokojování svých osobních potřeb a osobních potřeb svých rodin. Mělo v podstatě stejný obsah jako právo osobního užívání pozemků.

Konečně třetí formu soukromého pozemkového vlastnictví občanů užívaly socialistické organizace. Obsah jejich užívacího práva se téměř rovnal obsahu vlastnického práva. Rozdíl byl pouze v tom, že nemohly disponovat se samotným vlastnictvím těchto pozemků (Pekárek a Průchová, 2004). Jednalo se zde tedy o formu vlastnictví nazývanou *dominium nudum* (holé vlastnictví). Od 1. 1. 1976 nedocházelo k navrácení pozemků, které vlastnily socialistické organizace zpátky k bývalým majitelům. Dochází zde k cílené diskriminaci pozemkového vlastnictví ve prospěch vlastnictví kolektivního, kdy cílem těchto tendencí je kolektivizace půdy. Podobná situace se projevovala i u pozemků stavebních, které nebyly zastavěny. V těchto letech bylo nemožné mít soukromé vlastnictví, protože to bylo nežádoucí. Instituty, které měly pozemek v soukromém vlastnictví, využívaly půdu pro zemědělskou výrobu, lesní výrobu. Pozemky, které byly ve vlastnictví státu, patřily do národního majetku.

Podle zákona č. 280/ 1948 Sb., o krajském zřízení bylo od 1. 1. 1949 zrušeno zemské zřízení a v ČSR bylo vytvořeno 19 krajů. Kraje měly svojí menší rozlohou, hospodářskou celistvostí, počtem a složením obyvatel lépe vyhovovat požadavkům státní správy než dosavadní zemské zřízení. Centrálním orgánem státní správy na úseku zemědělství bylo ministerstvo zemědělství. Orgány státní správy se dělily do několika výborů a to na krajské národní výbory, okresní národní výbory a místní národní výbory. Tyto výbory přetrvaly až do roku 1989.

Kolektivizace v Československu byl proces přeměny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní, který řídila Komunistická strana Československa v souladu s politickou teorií i praxí stalinismu. Hlavní fáze vyvlastňování zemědělské výroby a jejího spojování do stranou ovládaných družstevních a státních podniků probíhala v letech 1948–1960. Proces kolektivizace dozníval až do roku 1989.

3. 1. 7. Období po roce 1990 - třetí pozemková reforma

Kolektivní vlastnictví půdy trvalo až do roku 1990. Díky společenským a politickým změnám po roce 1989 dochází ke změně Ústavy. Ústavním zákonem č. 100/1990 Sb. dochází k rovnosti všech druhů a forem vlastnictví.

Rovnost všech forem vlastnictví uvádí Listina základních práv a svobod, když v článku 11 odst. 1 stanoví, že každý má právo vlastnit majetek a vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Třetí pozemkové reformě se říkalo privatizace a restituce majetku po roce 1990.

3. 1. 8. Restituce po roce 1990

Restituce nebo - li obnovení vlastnického práva k majetku, který byl odebrán v letech 1948 až 1989. Jedná se o navrácení majetku subjektům, kterým byl majetek odňat nebo případně jejich právním nástupcům. Cílem restituce není úplná náprava majetkových křivd, ale jejich zmírnění. V případech, kdy není majetek možné navrátit, dochází alespoň k poskytnutí náhrady za toto vlastnictví. Oprávněnými osobami jsou převážně osoby fyzické a dále úzce vymezený okruh osob právnických. Povinnými osobami pak právnické osoby a stát.

Právě toto omezení okruhu povinných osob bylo často napadáno stížnostmi u Evropského soudu pro lidská práva. Pouze výjimečně jsou povinnými osobami i osoby fyzické. Jednotlivé právní předpisy, upravující restituce majetku, vymezují právní tituly, na jejichž základě muselo k majetkovým křivdám dojít a také rozhodné období, kdy musely být majetkové křivdy způsobeny. Restituční nárok je třeba uplatnit včas a podstoupit zákonem stanovené řízení.

Právní režim restitucí byl postaven na následujících postulátech:

- a) Cílem restitucí není úplná náprava všech v minulosti způsobených křivd, ale pouze jejich zmírnění.
- b) Právní tituly, na jejichž základě k majetkovým křivdám v minulosti došlo, nebyly prohlášeny za neplatné, ale staly se skutkovými podstatami jednotlivých restitučních titulů.
- c) Okruh restitučních titulů byl jmenovitě vymezen.
- d) Restituce vlastnictví byla omezena jen na případy majetkových křivd způsobených vlastníky v určitém přesně vymezeném časovém úseku – v tzv. „ rozhodném období“.
- e) Subjekty, proti nimž restituční nároky směřovaly (osoby povinné), byly především právnické osoby, zejména samostatný stát. Osoby fyzické jen v omezeném okruhu případů.
- f) Restituční nároky byly založeny především pro fyzické osoby a jen pro úzce vymezený okruh osob právnických.
- g) K obnovení vlastnického práva bylo třeba nárok včas uplatnit a podstoupit zákonem předepsané řízení (postup).
- h) Právní režim restitucí připustil i existenci překážek bránících obnovení vlastnictví k původnímu majetku. Pro tyto případy pak zakotvil právo na náhradu za nevydaný původní majetek. Naopak oprávněná osoba byla povinna nahradit povinné osobě to, oč byl její majetek zhodnocen (Pekárek a Průchová, 2004)

Základní právní předpisy upravující proces restitucí jsou:

- 1) zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd
- 2) zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích
- 3) zákon ČNR č. 231/1991 Sb., o působnosti orgánů České republiky v mimosoudních rehabilitacích
- 4) zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku
- 5) zákon ČNR č. 243/1992 Sb., kterým se upravují některé otázky související se zákonem č. 229/1991 Sb., o úpravě některých vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku
- 6) nařízení vlády č. 233/1991 Sb., o výši finanční náhrady v hotovosti poskytované podle zákona o mimosoudních rehabilitacích

3. 1. 9. Privatizace pozemkového vlastnictví po roce 1990

České právo definuje slovo privatizaci jako převod majetku státu, k němuž měly právo hospodaření státní podniky a další státní hospodářské organizace, na jiné fyzické a právnické osoby. Při privatizaci se nejedná o nápravu křivd, které byly v minulosti. Restituční nároky jsou ve vztahu k privatizaci považovány za prioritní, a majetek, na který se restituční předpisy vztahují, je z privatizace vyloučen. Právními předpisy upravujícími proces privatizace jsou zákon č. 427/1990 Sb., o převodech vlastnictví státu k některým věcem na jiné právnické nebo fyzické osoby (tzv. malá privatizace), zákon č. 92/1991 Sb., o podmínkách převodu majetku státu na jiné osoby (velká privatizace) a zákon ČNR č. 172/1991 Sb., o přechodu majetku z České republiky do vlastnictví obcí.

Po roce 1989 přechodně zůstaly velké půdní a chovatelské celky v podobě JZD a státních statků. Tyto velké podniky nebyly však při nízké produktivitě práce schopny bez státní podpory dlouhodobě obstát a postupně měnily jak svoji vlastnickou podstatu, tak i svoji formu, výrobní zaměření apod. Z jejich podstaty vznikala reformovaná zemědělská družstva či privatizované akciové společnosti (Jech, 2008).

Vlastnické právo všech vlastníků je rovnocenné, má stejný zákonný obsah a zajištěnou ochranu. Každý vlastník nemovitého a movitého majetku je povinen své vlastnické právo vykonávat tak, aby nezasahoval do obdobných práv jiných subjektů a především, aby o věci ve svém vlastnictví řádně pečoval, neboť vlastnictví je samo o sobě závazkem. (Listina základních práv a svobod, usnesení ČNR ze dne 16. 12. 1992, č. 2/1993 SB.) (Němec, 2004).

3. 2. Pozemkové reformy v zahraničí

Pozemkové reformy po první a druhé světové válce probíhaly i v dalších zemích kromě Československé republiky. Pozemkové reformy se objevily například v Albánii, Bulharsku, Maďarsku, Polsku, Rumunsku, Jugoslávii, v sovětském okupačním pásmu Německa, ale i v západních kapitalistických státech.

3. 2. 1. Pozemkové reformy Rumunsku

Pozemkové reformy v Rumunsku byly hlavně v letech 1921, 1945 a 1948 kdy šlo o kolektivizaci a v roce 1991, kdy docházelo k restituci majetku a zemědělské půdy.

V roce 1921 pozemková reforma vedla k vyvlastnění ve výši 6 miliónů hektarů orné půdy, z toho 4 milióny hektarů byly distribuovány na 1,4 milióny rolníků a 2 milióny hektarů se staly majetkem státu. V roce 1945 první režim s komunistickým vlivem zavedl nové vyvlastnění. Na 1,46 milionů hektarů vyvlastněné půdy bylo 75 % rozděleno do 918,000 rolnických domácností a 25 % připadlo do státní rezervy. Naděje pro zemědělce rozšířit své farmy byla zničena od začátku kolektivizace v roce 1948 a vedla k převodu pozemků na stát a zemědělská družstva. Revoluce na konci roku 1989 značně mění politický život a také zemědělské organizace (Ghib, M. L., Boinon, J. P. 2011).

V socialistické republice Rumunska bylo statkářské pozemkové vlastnictví zlikvidováno demokratickou pozemkovou reformou (zákon č. 187/1945), která odstranila též pozůstatky feudalismu. Rozdělení půdy do vlastnictví rolníků bylo nezbytné. Zemědělství se stalo převážně malovýrobním. Ve druhé etapě byly budovány státní statky na nerozdělených velkostatkách. Stát je vlastníkem této půdy, ale též městské půdy, lesní půdy, půdy pokryté vodou a půdy zvláštního určení. Zároveň se rozvíjelo zemědělské družstevnictví. Původně byly dva typy, jeden při zachování členského vlastnického práva k vnesené půdě, a druhý, tzv. zemědělské výrobní družstvo od roku 1949, v němž půda přešla do vlastnictví družstva. První typ byl postupně přetvořen na typ druhý a jemu odpovídají i vzorové stanovy z roku 1966. V těchto družstev zůstává osobním vlastnictvím rolníků půda pod obytnými a hospodářskými budovami a dvůr. Jednotlivě hospodařící rolníci mohou mít ve svém vlastnictví tolik půdy, co mohou se svou rodinou obdělávat, ale toto tzv. pracovní pozemkové vlastnictví rolníků existuje jen v horských oblastech. Jinde bylo soukromé pozemkové vlastnictví přetvořeno v socialistické, a to buď státní, družstevní a společenské organizace, nebo osobní (na obytný dům a hospodářské zařízení (Fábry, V., Drobník, J. 1983)

3. 2. 2. Pozemkové reformy v Polsku

V Polsku během historie proběhly tři velké agrární reformy, které byly v letech 1919- 1939, 1944. I dnes v současné době jsou rodinná zemědělství velmi ohrožena.

3. 2. 2. 1. První pozemková reforma v Polsku

Těsně před první světovou válkou, velcí farmáři vlastnili zhruba čtvrtinu polské zemědělské půdy. Velké farmy vlastnily od 200 - 300 ha až na 2000 - 3000 ha půdy, někdy i více. V roce 1919 pozemková reforma začala s vyvlastňováním s kompenzací (30 až 50 % reálné hodnoty) zemědělských podniků o více než 60, 180 nebo 300 ha v závislosti na regionu, v zájmu podpory vzniku malých rodinných farem (teoreticky 15 - 20 ha, ve skutečnosti 5 ha v průměru). Toto bylo doplněno s úvěry pro rolníky na nákup pozemků. V letech 1919 - 1939 byla postupně provedena reforma bez dosažení svého cíle, 1,7 mil. ha stále čeká na přerozdělování těsně před druhou světovou. Dopad byl skutečný: pozemková šlechta ovládla více než 2,2 milionů ha ve srovnání s 6,6 mil. ha v roce 1919 <<http://www.agter.asso.fr>>.

3. 2. 2. 2. Druhá pozemková reforma v Polsku

V roce 1944, Sovětský svaz osvobodil Polsko a došlo k obsazení 30 % jeho území a nastolení totalitního režimu. Pozemky a majetek (od 50 do 100 ha v závislosti na regionu) byly vyvlastněny bez náhrady. Oloupení vlastníci půdy byli nuceni opustit svůj domov i města. Rolníkům bylo připsáno 1,7 milionů ha, méně než 10 % zemědělské půdy v Polsku. Vysídlení rolníci z východu země, kteří byli obsazeni SSSR, získali farmy dříve patřící německým rodinám, které byly pronásledovány nebo se odstěhovaly na západ <<http://www.agter.asso.fr>>.

3. 2. 3. Pozemkové reformy v Bulharsku

V Bulharské lidové republice lidově demokratická revoluce v prosinci 1944 vytyčila jako bezprostřední úkol likvidaci pozemkového vlastnictví vykořisťovatelských tříd. Přitom bylo třeba pro další vývoj ujasnit, která ze dvou alternativ vytyčených II. kongresem Komunistické internacionály je aplikovatelná. J. Dimitrov vystoupil na V. sjezdu BKS se svým známým projevem, že nacionalizace půdy není podmínkou socialistické přestavby v bulharských poměrech. Usnesení „O hospodářské politice strany“ zdůraznilo, že združstevňování vesnice bude uskutečněno při zachování soukromého pozemkového vlastnictví, což vyústilo v dekretu o TKZH (pracovní družstevní zemědělské hospodářství).

Tato teze ovlivnila vývoj též v ostatních evropských socialistických zemích. V roce 1945 byl přijat v Bulharsku zákon o pracovních družstevních zemědělských hospodářstvích, který dával možnost státu předat družstvům státní půdu do jejich hospodaření. V roce 1946 vyšel zákon o pracovním pozemkovém vlastnictví, jenž limitoval pozemkové vlastnictví v rukou jednotlivce a uskutečnil heslo, že půda patří těm, kdo na ní hospodaří. Ústava z roku 1947 vyslovila pak zákaz velkého pozemkového vlastnictví v soukromých rukou. Půda se tedy v této první etapě přidělovala do pracovního vlastnictví rolníků zároveň s podporou družstevnictví, pokud ji stát neponechal pro státní zemědělské organizace. Rolníci dávali svou půdu družstvům jen do užívání a zpočátku za ni získali určitou náhradu. Rozšířilo se také hnutí dobrovolného předávání půdy státu. Ústava z roku 1971 vyslovuje už bezúplatnost užívacího práva družstva bez zřetele na to, zda se jedná o půdu státu nebo o půdu vnesenou družstevníky do užívání družstva (Fábry, V., Drobník, J. 1983).

3. 2. 4. Pozemkové reformy v Maďarsku

V Maďarské lidové republice byly vyvozeny potřebné důsledky z chyb, kterých se dopustila Maďarská republika rad v roce 1918. Stát tehdy sice zlikvidoval velké pozemkové vlastnictví, ale získaná půda byla ponechána v jeho vlastnictví. Bývalé velkostatky byly přeměněny na družstva a jejich členy se stali bývalí bezzemci. Hlad rolníků po půdě nebyl respektován, což vedlo k oslabení svazku dělnické třídy s rolníky. Po roce 1945 bylo velké pozemkové vlastnictví odstraněno a půdu dostali rolníci do svého vlastnictví. Rolnické vlastnictví k půdě nebylo dotčeno. Byl vytvořen takový systém malovýrobního zemědělství, který umožnil za určitých podmínek bezprostřední přechod k socialismu. Též v Maďarsku byla kolektivizace zemědělství provedena při zachování soukromého pozemkového vlastnictví členů vznikajících družstev. Rozpor mezi soukromým pozemkovým vlastnictvím a socialistickými výrobními vztahy byl vyřešen sjednocením vlastnického práva i užívacího práva v rukou družstva. Půda obdělávaná zemědělským družstvem přešla do jeho vlastnictví (zákon č. IV/ 1976). V Maďarsku tehdy, obdobně jako v Rumunsku, má družstevní socialistické pozemkové vlastnictví značný význam. I v tomto případě je však dominující státní socialistické vlastnictví k půdě. Kromě zbytků soukromého pozemkového vlastnictví maďarské zákonodárství zná též osobní vlastnictví k půdě (Fábry, V., Drobník, J. 1983).

3. 2. 5. Pozemkové reformy v Německu

Po porážce fašistického Německa byla i v Německé demokratické republice provedena demokratická pozemková reforma, která zlikvidovala statkářské vlastnictví k půdě. Získaná půda byla rozdělena mezi rolníky a přešla do jejich vlastnictví. Vznikl institut pracovního pozemkového vlastnictví rolníka. Zároveň vznikaly různé formy vzájemné pomoci rolníků, které byly sjednoceny v roce 1950. Po nástupu k plánovitému budování socialismu bylo rozhodnuto vytvořit velké socialistické družstevní podniky při zachování soukromého pozemkového vlastnictví členů. Družstvo získalo k této půdě užívací právo. Též v Německé demokratické republice existuje vedle soukromého i osobní pozemkové individuální vlastnictví (Fábry, V., Drobník, J. 1983).

3. 3. Vlastnictví půdy a právo

3. 3. 1. Vlastníci půdy v 19. – 20. století

a) Malí rolníci

Výměra hospodářství se lišila podle oblasti. V úrodných oblastech Čech a Moravy, se výměra půdy pohybovala v rozmezí 2 až 5 ha. V podhorských oblastech s méně úrodnou půdou byla výměra jejich hospodářství podstatně větší. Koncem 19. století bylo v Čechách asi 12 % malých hospodářství velikosti 2 až 5 ha. Tato hospodářství obhospodařovala 6,84 % veškeré půdy. Vyráběli především pro vlastní potřebu, ale část produkce také zpeněžovali. Používali převážně z kravských, případně volských potahů. Námezdní pracovní síly nepoužívali, ale často si sousedé vypomáhali, bylo-li třeba. Časem se část z nich dostávala do skupiny středních rolníků (dobrým hospodařením či vhodnou ženitbou), část však klesala mezi chudší vesnické sociální skupiny. Základním zájmem této sociální skupiny bylo získat více půdy a tím zlepšit své ekonomické a sociální postavení na vesnici (Majerová a kol. 2003).

b) Střední rolníci

V úrodných oblastech hospodařili na 5 až 10 ha půdy, v oblastech méně úrodných výměra dosahovala až 20 ha zemědělské půdy. Toto vymezení je však relativní.

Koncem 19. století hospodařili v Čechách rolníci s výměrou 5- 20 ha na 26,2 % zemědělské půdy a představovali 14,2 % všech zemědělských hospodářství. V našem zemědělství představovali rozhodující sociální skupinu až do začátku kolektivizace. Tato sociální skupina byla dále diferencovaná, zpravidla podle svých schopností a úrovně hospodaření. Část středních rolníků s hospodářstvími o výměře mezi 10 - 20 ha zaměstnávala již trvale cizí pracovní síly, zpravidla čeled' a sezónní dělníky. Tato část středních rolníků se odborně vzdělávala, zaváděla ve svých hospodářstvích nové vědecké a technické poznatky a od konce 19. století se postupně začala stavovsky a politicky organizovat. Střední rolníci měli na vesnici vysoký sociální status, často zastávali funkce obecních radních a starostů. Byli národnostně uvědomělí a byli považováni za nositele myšlenek selství (Majerová a kol. 2003).

c) Velcí rolníci

Hospodařili na výměrách od 20 do 50 ha. Koncem 19. století obhospodařovali v Čechách asi pětinu zemědělské půdy a představovali celkem 4,16 % všech hospodářství. Zabývali se zpravidla jen řízením hospodářství, práce na poli a ve chlévech prováděla čeled', deputátníci a sezónní pracovníci. I tato sociální skupina byla diferencovaná. Zahrnovala jak rolníky pokrokové a vzdělané, tak majitele hospodářství, kteří sledovali jen vlastní zájmy a zisk (Majerová a kol. 2003).

d) Statkáři a velkostatkáři

Tato sociální skupina, zpravidla s výměrami zemědělské půdy nad 50 ha, představovala koncem 19. století jen 0,52 % všech hospodářství, ale výměra jejich půdy činila 41,3 %. Majitelé žili z výnosu velkostatků. Zemědělské práce řídili správci a šafáři. Většina půdy velkostatků patřila bývalé feudální šlechtě, převážně cizí - pobělohorské a německé. Sociální rozpory mezi vlastníky velkostatků na jedné straně a mezi zemědělskými dělníky, deputátníky, malými a středními rolníky na druhé straně byly tak navíc zostřeny nacionálně (Majerová a kol. 2003).

3. 3. 2. Nevlastníci půdy v 19. – 20. století

a) Zemědělství dělníci

Sociální skupina, která byla zaměstnána za mzdu, převážně na velkostatecích. K nim je možné přiřadit i sezónní dělníky, kteří pracovali při žňových a podzimních pracích. Měli nejnižší sociální status ze všech pracovníků v zemědělství (Majerová a kol. 2003).

b) Čeled'

Zaměstnávali nejčastěji střední a velcí sedláci. Bydlela v jejich hospodářstvích, jedla společně se selskou rodinou a měla pevně stanovená práva a povinnosti. Práce byla celodenní, volný den (častěji však jen půlden) býval 1x týdně. Čeled' dostávala 1 - 2 x ročně šaty a boty. Peněžní odměna bývala spíše výjimečná. Smlouva se uzavírala většinou na jeden rok. Mezi Vánocemi a Novým rokem docházelo k uzavírání nových smluv a tím velkému pohybu čeledě. Čeledíni a děvečky byli většinou mladí, svobodní lidé z malých hospodářství. Byla žádaná naprostá poslušnost vůči hospodáři, práv měli velmi málo. Celkově jich počátkem 20. století v Čechách bylo kolem 200 tisíc.

c) Deputátníci

Byli sociální skupinou, která bydlela v deputátních bytech (tj. bytech patřících majiteli hospodářství, většinou velkostatku). Část mzdy dostávali v penězích, část v naturáliích. Zpravidla pracovali jako kočí, dojičky, krmiči apod., ale někdy zastávali i významnější pracovní funkce, např. jako šafáři. Před I. světovou válkou jich bylo v Čechách kolem 80 tisíc. Jejich ekonomická závislost byla umocněna tím, že při ztrátě zaměstnání z jakýchkoliv důvodů jim hrozila i ztráta bydlení. Jejich sociální status byl ze všech dělníků v zemědělství nejvyšší (Majerová a kol. 2003).

3. 3. 3. Vlastnictví a užívání zemědělské půdy

Ve všech zemích s tržní ekonomikou existuje institut soukromého vlastnictví zemědělské půdy, právo kupovat, prodávat, zastavovat, dědit a pronajímat půdu a svoboda v rozhodování vlastníka o užití jeho pozemků. Tato privilegia zakotvená a chráněná právním řádem jsou však ve všech zemích omezena z titulu veřejného zájmu. V některých zemích jsou

tato omezení relativně malá, v jiných se musí vlastníci zemědělské půdy podřizovat rozsáhlým regulativním zásahům státních orgánů a veřejné správy. V některých zemích stát preferuje ochranu nájemců na úkor vlastníků půdy v zájmu racionalizace agrární struktury nebo staví překážky proti nadměrné parcelaci pozemků např. při dědičném řízení. Platí všeobecná zásada, že půda jako základní nerozmnožitelný a zničitelný zdroj produkce potravin a součást přírodního bohatství každé země musí být státem a jeho legislativou, případně ekonomickými opatřeními, trvale chráněna před ničením a znehodnocováním. Z toho hlediska je trh se zemědělskými pozemky do určité míry regulován státem (Němec, 2004).

Země s nedostatečnou výměrou zemědělské půdy směřují k uzákonění přísnějších pravidel na ochranu půdního fondu. Některé země s častějšími konflikty týkajícími se pozemků ustavily speciální pozemkové úřady a soudy s rozsáhlými pravomocemi. Existuje přímá souvislost mezi mírou státní regulace a ochrany zemědělské půdy a velikostí zemědělského půdního fondu příslušné země. Čím je půda vzácnější, tím více je chráněno její zemědělské užití a omezováno libovolné zacházení s půdou (přísné zákonodárství v Norsku a volnější ve Francii) (Němec, 2004).

Bez ohledu na míru regulace se v agrárním pozemkovém právu všech zemí s tržní ekonomikou vyskytují základní problémy: územní plánování, pozemkové úpravy (konsolidace půdy), limitování prodeje, omezování nadměrné parcelace nebo aglomerace pozemkového vlastnictví, předkupní právo a vyvlastnění zemědělské půdy ve veřejném zájmu, ochrana zemědělské půdy z výrobního, ekologického a sociálního hlediska, přístup veřejnosti na soukromé zemědělské a lesní pozemky a regulace nájmu zemědělské půdy (Němec, 2004).

3. 3. 4. Vlastnické právo na pozemek

Vlastnické právo na pozemek je právo absolutní. Vlastnické právo se dá rozlišit na právo objektivní a subjektivní. Vlastnické právo v objektivním smyslu představuje souhrn právních norem, regulujících vlastnické vztahy v ekonomickém pojetí. Vlastnické právo je základním institutem, který zakotvuje základní existující ekonomické vztahy. Vlastnické právo v subjektivním smyslu je jedním ze základních subjektivních práv a nejdůležitějším právem věcným (Fiala a kol, 2002). Právní úprava vlastnického práva v České republice je

zakotvena v článku 11 listiny základních práv a svobod. Tato listina nám stanovuje, že vlastnit majetek má právo každý a každému je poskytován stejný zákonný obsah a ochrana jeho práv. Majitelem pozemku v České republice může být fyzická, právnická osoba nebo stát. § 124 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník stanovuje, že všichni mají stejná práva, povinnosti i ochranu práv. Zákoník upravuje práva vlastníka držet, užívat a nakládat s předmětem svého vlastnictví v mezích zákona. Pozemek může být předmětem spoluvlastnictví. Spoluvlastnictví na pozemku může být podílové i bezpodílové. U podílového vlastnictví podíl vyjadřuje míru jakou se vlastníci podílejí na povinnostech a právech ke společné věci. Bezpodílové vlastnictví pozemku je možné jen tehdy, pokud jde o společné jmění manželů dle § 143 občanského zákoníku. Listina základních práv a svobod určuje, který majetek může být ve vlastnictví státu, obcí nebo určených právnických osob, ale může stanovit i to, který majetek bude pouze ve vlastnictví občanů České republiky nebo právnických osob se sídlem na území České republiky. Odstavec 3 článku 11, listiny základních práv a svobod určuje, že vlastník nemá pouze práva, ale má i své povinnosti, které musí splňovat. Zakázáno je zneužití vlastnictví na újmu práv druhých nebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Vlastnické právo a jeho výkon nesmí poškozovat lidské zdraví, životní prostředí ani přírodu. Právním předpisem upravující postup a zákonné důvody pro vyvlastnění je zákon č. 50/1976 Sb. o územním plánování a stavebním řádu. Omezení vlastnického práva k pozemkům upravují i speciální právní předpisy. Vlastnické právo k pozemku vymezuje § 123 občanského zákoníku jako právo pozemek užívat, držet, disponovat a používat (Pekárek, Průchová, 2004).

Podle stavebního zákona č. 50/1976 Sb., ve znění pozdějších předpisů, (dále jen stavební zákon), který platil do 31. 12. 2006, bylo možno vyvlastnit nebo vlastnická práva k pozemkům a stavbám omezit rozhodnutím kteréhokoliv stavebního úřadu pro:

- a) veřejně prospěšné stavby podle schválené územně plánovací dokumentace,
- b) vytvoření hygienických, bezpečnostních a jiných ochranných pásem a chráněných území a pro zajištění podmínek jejich ochrany,
- c) provedení asanace sídelního útvaru nebo jeho asanačních úprav podle schválené územně plánovací dokumentace,
- d) vytvoření podmínek pro nezbytný přístup k pozemku a stavbě,
- e) vytvoření podmínek pro umístění nebo řádný provoz zařízení státní pozorovací sítě, kterou se zjišťuje stav životního prostředí,
- f) účely vymezené zvláštními zákony.

Výsledkem procesu započatého již v roce 1998 bylo přijetí zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon), který nabyl účinnosti 1. 1. 2007. Tento nový stavební zákon vlastní úpravu vyvlastnění již neobsahuje.

3. 3. 5. Pozemek v právním vztahu

Pozemek je určen svou polohou, geologickými vlastnostmi i složením půdy, díky tomu je každý pozemek unikátní a jedinečný. Půda je výsledek působení sil přírodních a její vlastnosti jsou hlavně ovlivněny činností člověka. Omezenost půdy vidí M. Pekárek v tom, že půdu člověk nevytvořil a dodnes vytvořit nedokáže (Pekárek, Průchová, 2004). Půda je základní výrobní prostředek v zemědělství, lesním hospodářství a je základem pro stavební činnost i pro dobývání nerostů. S rozvojem společnosti poptávka po půdě roste, ale možnost získání je omezená. Půdy je omezené množství, ale užíváním se nespotřebovává pouze se mění její vlastnosti a to dočasně nebo dlouhodobě. Pojem pozemek vymezuje zákon České národní rady č. 344/1992 Sb. o katastru nemovitostí České republiky.

Podle § 27 písmene a) se pozemkem rozumí část zemského povrchu oddělená od sousedních částí hranicí územní správní jednotky nebo hranicí katastrálního území, hranicí vlastnickou, hranicí držby, hranicí druhů pozemků, popřípadě rozhraním způsobu využití pozemků. Pozemek ve vlastnickém právu bývá nejčastěji v podobě parcely. Pojem parcela je podobně jako pojem pozemek vymezen v § 27 katastrálního zákona. Parcelou je pozemek, který je geometricky a polohově určen, zobrazen v katastrální mapě a označen parcelním číslem. Katastrální zákon udává i definici parcely stavební, za kterou považuje pozemek, který je evidován v katastru nemovitostí v druhu pozemku zastavěné plochy, nádvoří a parcely pozemkové. Pozemky se dle § 2 odstavce 1 katastrálního zákona evidují v katastru nemovitostí v podobě parcel. Způsob evidence jednotlivých pozemků a parcel v katastru nemovitostí blíže upravuje § 3 vyhlášky č. 190/1996 Sb., kterou se provádí zákon č. 256/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, ve znění zákona č. 210/1993 Sb. a zákona č. 90/1996 Sb., a zákon České národní rady č. 334/1992 Sb., o katastru nemovitostí České republiky, ve znění zákona č. 89/1996 Sb. (dále jen „prováděcí vyhláška č. 190/1996 Sb.“). Půda tvoří životní prostor pro rostlinstvo i živočichy a významně ovlivňuje ostatní složky životního prostředí. Dle § 119 občanského zákoníku spadá pozemek pod širší pojem nemovitost. Za součást pozemku se nepovažují ani povrchové a podzemní vody, které dle § 3 vodního zákona nejsou předmětem vlastnictví a nejsou součástí ani příslušenstvím

pozemku, na němž nebo pod nímž se vyskytují. Za povrchové a podzemní vody se ale nepovažují vody, které již byly z těchto vod odebrány. Součástí pozemku jsou ve smyslu § 120 občanského zákoníku trvalé porosty na pozemku. Vlastníkem trvalých porostů nacházejících se na pozemku je vlastník pozemku. Tuto problematiku řeší pro zemědělské a lesní pozemky zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku, který stanoví, že vlastník pozemků je vlastníkem porostů na něm vzešlých. V případě pozemků daných smluvně do užívání je, ale dle zákona o půdě vlastníkem jiných než trvalých porostů uživatel, pokud se s vlastníkem nedohodne jinak. Na rozdíl od jiných než trvalých porostů si vlastník a nájemce nemohou v nájemní smlouvě sjednat, že trvalé porosty na pronajatých pozemcích jsou ve vlastnictví nájemce. Brání tomu kogentní povaha ustanovení zákona o tom, že porosty jsou součástí pozemků a skutečnost, že výjimku připouští § 2 odst. 2 zákona č. 229/1991 Sb. výlučně pro jiné než trvalé porosty (Pekárek, Průchová. 2004).

3. 4. Držba a vydržení půdy

3. 4. 1. Držba půdy

Hovoříme - li o držbě, máme na mysli právní vztah. Držbou v tomto smyslu pak rozumíme takové ovládnutí věci, při němž ten, kdo věc ovládá (má ji u sebe) – držitel, tak činí s vůlí mít ji pro sebe, tj. s vůlí být jejím vlastníkem.

Lze tedy rozlišit dva základní znaky držby:

- a) faktické ovládnutí věci určitou osobou (corpus possessionis)
- b) úmysl mít věc pro sebe, tj. nakládat s ním jako s vlastní (animus possidendi).

Právě tímto druhým znakem se držba liší od detence (detentor = majitel), kdy detentor má věc rovněž ve své moci, ví však, že není jejím vlastníkem, neovládá ji proto s úmyslem nechat si ji pro sebe. Takovou osobou je například vypůjčitel, zástavní věřitel apod.

V rámci držby pak různé právní úpravy různě rozlišují. Např. držbu pořádnou a nepořádnou (§ 316 a násl. OZO), poctivou nebo nepoctivou (§ 326 a násl. OZO), oprávněnou nebo neoprávněnou (současný OZ).

Předmětem držby mohou být především věci, ale i práva. Obecný občanský zákoník rakouský předmět držby vymezoval tak, že za něj považoval „hmotné a nehmotné věci, které nemohou být předmětem právního obchodu - § 311 OZO“. V současném občanském zákoníku je předmět (objekt) držby vymezen v § 129. Vyplývá z něj opět, že objektem tohoto vztahu mohou být nejen věci, ale i práva. Z práv však jen ta, která připouštějí trvalý nebo opětovný výkon- práva odpovídající věcným břemenům (Pekárek, Průchová. 2004).

3. 4. 2. Současná právní úprava držby půdy

Platná právní úprava stanoví následující předpoklady držby jako právního vztahu

- a) faktické ovládnání věci (výkon práva).
- b) úmysl mít věc (vykonávat právo) pro sebe a tak s ní také nakládat.

V rámci držby zákon rozlišuje

- a) Držbu oprávněnou (v dobré víře); oprávněným držitelem je ten, kdo se zřetelem ke všem okolnostem je v dobré víře, že mu věc nebo právo patří.

Subjektivní prvek - dobrá víra- je tu objektivován vazbou na objektivně dané „všechny okolnosti“, rozuměj především okolnosti nabytí držby, které nepřímou ukazují na dobrou víru jako vnitřní psychický stav držitele.

- b) Držbu neoprávněnou (ve zlé víře). Věřitel v tomto případě není v dobré víře.

Vzájemný vztah mezi držbou oprávněnou a neoprávněnou je vyjádřen v § 130 tak, že v pochybnostech se má za to, že držba je oprávněná. Opak (odstranit uvedené pochybnosti) musí prokázat ten, kdo dobrou víru v této situaci popírá.

Oprávněný držitel má stejná práva jako vlastník, zejména

- právo na plody a užitky věci po dobu držby,
- na náhradu nákladů (vůči vlastníkovi), které účelně vynaložil na věc, a to v rozsahu zhodnocení věci ke dni jejího vrácení. Obvyklé náklady spojené s údržbou a provozem věci se nehradí.

Neoprávněný držitel

- má právo pouze na to, aby si od věci oddělil to, čím ji svým nákladem zhodnotil, a to jen je-li takovéto oddělení možné bez následného znehodnocení věci,
- právo (nárok) na náhradu nákladů nutné údržby,
- má povinnost- vydat věc vlastníkovi,
- spolu s věcí vydat i užitky věci,
- nahradit škodu, která neoprávněnou držbou vlastníkovi vznikla.

K ochraně své držby může držitel využít stejné právní prostředky, jaké má vlastník, pokud zákon nestanoví jinak, na ochranu svého vlastnictví. To znamená

- žaloby
- reivindikační (na vydání věci),
- negatorní (zápůřčí),
- nelze zcela vyloučit ani žalobu na určení existence oprávněné držby,
- svépomoc (§ 6 OZ),
- právo domáhat se ochrany u příslušného orgánu státní správy (§ 5 OZ i speciálních právních předpisů),
- ochrana podle § 417 OZ - k odvrácení hrozící škody,
- právo na náhradu škody na věci, která je předmětem držby.

Zákon sice přiznává držiteli stejnou ochranu jako vlastníkovi tím, že ho chrání v jeho držbě a užívání věci, držitel však nemůže převést vlastnictví k předmětu držby na jiného (Pekárek, Průchová, 2004).

3. 4. 3. Vydržení půdy

Vydržení je právní skutečností, s níž je spojeno nabytí vlastnického práva, jsou-li splněny následující předpoklady:

- existence oprávněné držby, a to nepřetržitě po celou dobu stanovenou zákonem,
- uplynutí času (doby vydržení), po který musí stav oprávněné držby trvat; u nemovitostí včetně pozemků a u práv odpovídajících věcným břemenům k nemovitostem činí tato lhůta 10 let; do této doby se započítává i doba oprávněné držby právních předchůdců vydržitele,
- existence subjektu vydržení - držitel; podle platné právní úpravy jím může být každá fyzická i právnická osoba. Vydržitelem určitých věcí může být jen stát nebo jiná zákonem určená osoba,
- předmět způsobilý k vydržení- předmětem může být kterákoli individuálně určená věc, která může být předmětem vlastnictví, nebo právo odpovídající věcnému břemenu. Předmětem vydržení může být i jen část věci, pokud je věc dělitelná- typickým příkladem takové věci je pozemek,
- uplynutí vydržecí doby - v případě nemovitosti a v případě věcných břemen k nemovitostem činí 10 let; do té doby si lze započíst i dobu trvání oprávněné držby u předchůdce v držbě,
- nepřetržitost držby po celou vydržecí dobu.

Podobně jako v případě vlastnictví, i v případě držby přichází v úvahu pluralita jejího subjektu. Jde o případy, kdy držba věci nebo práva přísluší současně více osobám. Hovoříme pak o společné držbě (Pekárek, Průchová, 2004).

4. ZÁVĚR

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo nastínění historického vývoje spojeného s vlastnictvím půdy a pozemkových reforem.

První zmínky o vlastnictví půdy byly již ve starověku. Ve 12. století byl vlastníkem půdy senior, který rozhodoval o půdě. Od 13. století se začalo objevovat i dědické právo na půdu. První reforma se objevila za vlády Marie Terezie a v dalších letech pokračovalo přidělování půdy podle Františka Raaba. Hlavní fáze pozemkových reforem nastala po první světové válce, kdy docházelo k odebrání majetku šlechty, cizích panovníků a půda se přidělovala českým a slovenským rolníkům. Druhá pozemková reforma proběhla v letech 1945 – 1948 po druhé světové válce a tato reforma se nazývala reformou poválečnou.

V dalších letech docházelo ke zrušení soukromého pozemkového vlastnictví a začala se budovat družstva, která se o zkonfiskovanou půdu starala.

Po roce 1990 docházelo k navrácení majetku majitelům nebo jejich přímým dědicům.

Práce ve stručnosti mapuje také průběh pozemkových reforem v některých evropských státech.

Bakalářská práce vysvětluje pojmy vlastnictví půdy, vlastnické právo, držba a vydržení půdy.

Bakalářská práce poukázala na citlivé společenské a politické téma vlastnictví půdy a také na propojenost vědních oborů zabývajících se půdou; zemědělské disciplíny, pedologii, právo, ekonomii a historii.

5. SEZNAM ZKRATEK

OZ - občanský zákoník

JZD - jednotné zemědělské družstvo

ČNR - česká národní rada

TKZH - pracovní družstevní zemědělské hospodářství

SSSR - svaz sovětských socialistických republik

6. SEZNAM LITERATURY

Fábry, V., Drobník, J. 1983. Vlastnictví a užívání půdy a pozemková správa. Academia Praha. s. 470.

Fiala, J. a kolektiv. 2002. Občanské právo hmotné. Masarykova univerzita v Brně. s. 105

Ghib, M.L., Boinon, J.P. 2011. Centre d' Economie et de Sociologie Appliquée à l'Agriculture et aux Espaces Ruraux

Jech, K. 2008. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. nakladatelství Vyšehrad. Praha. s. 331. ISBN: 978- 80- 7021- 902- 7

Kořátko, J. 1949. Pozemková reforma v Československu. Ministerstvo informací a osvěty. Praha. s. 36

Kubáček, A. 1995, Dějiny zemědělství v českých zemích. Ministerstvo zemědělství ČR. Praha. s. 254. ISBN: 80- 7084- 134- 6

Ministerstvo zemědělství. 1948. 600 let boje o půdu. Pražská akciová tiskárna Praha. s. 62.

Němec, J. 2004. Pozemkové právo a trh půdy v České republice. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha. s. 391. ISBN: 80- 86671- 12- 7

Pekárek, M., Průchová, I. 2004. Pozemkové právo. Masarykova univerzita v Brně. s. 400. ISBN: 80- 210- 3238- 3

Pšeničková, J. 1998. Zbytkové statky v Čechách 1919-1948. Státní ústřední archiv v Praze. s. 139. ISBN: 80- 85475- 43- X

<http://www.agter.asso.fr>